

КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ И КУЛТ АПОЛОНА

Једна од најинтригантнијих тема које су окарактерисале прву половину 4. столећа свакако је однос Константина Великог према хришћанству. Колико год имао заслуга за ширење и институционализацију хришћанске цркве, толико је његова манифестација те исте вере имала углавном нехришћанске атрибуте. На новцу који кује од 312. до своје смрти врло су ретки прикази са хришћанском симболиком. Тако се на Константиновом новцу у периоду савладарства (до 324) а нарочито од 313.- 319. јавља представа Непобедивог бога (Sol Invicti) а неретко је приказиван са свим атрибутима митраизма. (Сл.1)

Да би се схватило Константиново поимање вере, треба кренути од премисе да су за њега, одраслог и васпитаног у духу традиције Рима, најважнија и најпоштованија божанства била она која су штитила Рим и римске владаре што је он сам био. Како је митраистичка религија била општеприхваћена у римској војсци, највише због свог сотериолошког карактера, док је су Sol Invictis и Аполон установљени као државни култови, то је било најприродније да Константин буде и остане чврсто везан током свог живота за ова божанства. У надолазећем хришћанству, како ћемо видети у даљем раду, Константин је препознао симбиозу ових, већ поштованих култова и као владар све учинио да ова религија дође на ниво државне вере. Трзавице и неслога унутар хришћана и подела на мноштво интерпретација ове вере учиниле су да он, након Никејског сабора, одложи даље ангажовање у институционализацији хришћанства и почне да се враћа размишљањима и ставовима везаним за Свемоћног Бога, све чешће се враћајући античком, прехришћанском наслеђу.

У наредним редовима покушаћемо да повучемо паралелу између соларних култова које је поштовао Константин Велики (Аполон, Митра, Sol Invictus - Непобедиво Сунце) и хришћанства за које је тако много урадио.

АПОЛОН

Мало је божанстава у античком свету која су у тој мери имала у себи збир одлика других божанстава као што је то случај са Аполоном

Сл. 1

Fig. 1

који је законодавац, мантичар, заштитник људи и усева, исцелитељ, бог поморства и бог смрти. Порекло његовог имена највероватније је изведено из вавилонске речи *arrulu* (*врата*), односно из имена хетитског божанства *Arrulunas-a*,¹ заштитника капија и улаза што је, поред осталог, у Грчкој био Аполон. Тако је Аполон, преко Вавилона, Грчке са колонијама и Етрурије стигао на Апенинско полуострво често поистовећиван са Митром.² Разлог за брзо ширење култа Аполона међу Етрурцима лежи у његовој великој сличности са њиховим божанством Вејовисом³ којим се нећемо шире и детаљније бавити у овом раду.

Најстарије Аполоново култно место на Апенинском полуострву – Аполинар- налазило се ван градских бедема, испред Карментинских врата. Ово Аполоново светилиште, једино у старом Риму, и храм унутар њега, изграђено је и посвећено 429. године п.н.е Аполону Исцелитељу у нади да он може да ублажи заразу која је у то време владала овим делом Апенинског полуострва.⁴ Званично упражњавање Аполона као носиоца култа Сунца у Римском Царству почело је од времена Октавијана Августа који је, у оквиру своје верске реформе а по налогу Сибилених књига, установио култ Аполона као једног од највећих римских богова коме је био посвећен и празник Непобедивог Сунца (*Sol Invictus*) а сам Август је сматран је његовим сином и земаљском инкарнацијом. Од 212. п.н.е. установљене су свечане игре у част Аполона и Дијане, тзв. Аполонијске игре.⁵ (Сл.2)

¹ Д. Срејовић – А. Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, Београд 20005, 40; V. Zamarovski, *Junaci antičkih mitova*, Alnari, Beograd 2004, 50 (у даљем тексту Zamarovski, Junaci);

² Н. Jedin, *Velika povijest Crkve*, I, Zagreb 1972, 439 (у даљем тексту Jedin)

³ А. Koterel, *Rečnik svetske mitologije*, Beograd 1998, 202

⁴ А. Koterel, *нав дело*, 202

⁵ Д. Срејовић –А. Цермановић, *нав дело*, 41

Сл. 2 Аполонов храм у Риму
Fig. 2 Apolo's Temple in Rome

Сл. 3 Представа Аполона на Константиновом
славолуку
Fig. 3 Scene of Apolo in Constantine's Triumphal
Arc.

Многи други римски владари на чијем се новцу среће представа Аполона (Комод, Септимије Север, Валеријан) неговали су култ овог божанства. Ни сам Константин до краја свог живота није прекинуо ковање новца са представама Аполона или Митре. Заправо, култ Непобедивог Сунца (Sol Invictus)⁶ почео је да се у Римској империји развија по снажним утицајем источњачког бога Сунца, отеловљеног у персијском богу светла Митри.⁷ Бог Сол, прихваћен као службено божанство Рима у време Аурелијана који му 274. диже храмове,⁸ представљао је природни дериват грчких Хелија и Аполона са персијским Митром. (Сл.3)

МИТРА

Митра, персијско божанство светлости, старије је у односу на већину осталих римских божанстава. Још у 14.ст.пре н.е. сачувао се говор хетитског краља Мушила у коме се Митра позива за сведока.⁹ Важећи за сина Ахура- Мазде, Митра је био синоним за светло које претходи Сунцу¹⁰ да би касније најпре победом над Солом, богом Сунца и помирењем са њим, постао главно соларно божанство.¹¹

⁶ Грчки Helios

⁷ V. Zamarovski, *нав дело*, 453. Попут Митре али и Аполона, Сол се приказује са златним четворопрегом и главом озареном тракама светла. Од 3.столећа постаје службено божанство с којим су поистовећивани цареви.

⁸ F. Cumont, *Astrology and Religion among the Greeks and Romans*, G. P. Putnam's sons, New York- London, 1912, 55

⁹ V. Zamarovski, *нав дело*, 325

¹⁰ A. Kotereš, *нав дело*, 56

¹¹ Д. Срејовић –А. Цермановић, *нав дело*, 271; V. Zamarovski, *нав дело*, 325

Сл. 4 Митра убија прабика

Fig. 4 Mitra kills Archbull

Митра има доста сличности са историјски каснијим Исусом: родила га је Девица 25. децембра у пећини и попут Исуса, Митра се на вечери опростио од својих 12 ученика и отишао Сунчевим кочијама боговима.¹² Од својих следбеника Митра је тражио високи степен моралности, инсистирајући на највећој чистоти, аскези и чедности обећавајући као награду лепши живот после смрти¹³ јер је он Спасилац човечанства. Својим следбеницима Митра даје напитац справљен од вина и крви прабика

што има одређену паралелу са хришћанском евхаристијом¹⁴ а идентично је и крштење следбеника зарањањем у воду.¹⁵ Такође је присутно учење о бесмртности душе као и велики број симбола¹⁶ који ће се касније срести у хришћанству. (Сл.4)

Због одбојности према свему што је персијско, Митрина религија није прихваћена у Грчкој али је од времена Веспасијана, митраизам захватио целокупну Римску империју – Митрин култ ширили су по градовима трговци са Истока, а у граничним подручјима Оријенталци у римским легијама. Његов култ је узео маха у другој половини 2. столећа када су га прихватили највиши слојеви римског друштва да би достигао је врхунац средином 3.столећа док је император Комод био је посвећен у Митрине мистерије.¹⁷

Бројне су сличности између обреда различитих порекла као што је то случај са Кибелиним, Атисовим, Митриним, Бааловим, Деа Сиријиним, Изидиним и Сераписовим. Било да божанства долазе из Анатолије, Ирана, Сирије или Египта, било да су мушка или женска,

¹² Д. Срејовић –А. Цермановић, *нав дело*, 271; Е. Carpenter, *Pagan and Christian Creeds: Their Origin and Meaning*, New York, 1920., 21

¹³ Е. Carpenter, *нав дело*, 22

¹⁴ Е. Carpenter, *нав дело*, 22

¹⁵ V. Zamarovski, *нав дело*, 325

¹⁶ V. Zamarovski, *нав дело*, 325

¹⁷ Д. Срејовић –А. Цермановић, *нав дело*, 271

показују сасвим једнаке црте, уносе схватања која изгледају као да се узајамно могу заменити. Основа њихове сличности је да су то богови који, уместо да су неосетљиви, трпе, умиру и васкрсавају. Богови чији митови обухватају Свемир и чувају његову тајну исти су они чија звездана домовина управља свим земљанима и који само својим поклонцима, али без разлике на националност и порекло, јемче подршку на путу ка њиховој Чистоћи.¹⁸

КОНСТАНТИН

Као многим пре њега Констанцију Хлору и његовом сину Константину, наследнику на месту цезара Галије и Британије, најближе је било поштовање култа Аполона који је почетком 4. столећа био један од највећих богова римског пантеона. Стога је Константин, након однетих победа над Германима и Максенцијем у фази припрема за полазак на Рим, 310. године посетио „најпоштеније светилиште“, како га цитира Евсевије мислећи на Аполоново светилиште у Грану, у Галији.¹⁹

Боравак у светилишту и сан који је Константин уснио у Аполоновом храму, протумачен од стране египћанина Зенона, битно је утицао на будућег оснивача хришћанског земаљског царства. Тумачење пророчишта да ће вољом Аполона владати 30 година (три венца која му богиња Ника ставља на главу) Константин никада није заборавио нити је то учинио његов биограф Евсевије који је у панегирицима подсећао на проречену владавину од 30 година.²⁰ Постоје аргументована мишљења да је Константин у већем делу своје владавине себе поистоветио са Аполоном, што није било необичан за владаре који су живели у његово време или пре њега - Диоклецијан је тврдио да му је родоначелник Јупитер док се Максимијан на исти начин позивао на Херкулеса.²¹

Константин није желео ништа да мења после победе над Максенцијем иако је усвојио знак у коме се секу слова Хи и Ро, касније познат под називом Христов монограм. Свечана седница Курије у част Константина, ослободиоца Рима, одржана је 25. децембра 312. на сам празник рађања непобедивог Сунца (Sol Invictus) што је имало веома симболички карактер.²² Константин је наставио поштовање римског обичаја установљавања нових владара на празник Sol Invictusa тако што је 317. именовao синове

¹⁸ F. Cumont, *The Mysteries of Myhra*, Chicago, 1903, 27-39; J. Carcopino, *Rim u razdoblju najvišeg uspona carstva*, Zagreb 1981, 128 (prevod sa J. Carcopino, *La vie quotidienne a Rome*, Paris 1939 Ana Buljan i Tugomir Lukšić. (у даљем тексту Carcopino)

¹⁹ Paneg. 6.; T.D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Massachusetts 1981, 36. Барнс у наведеном делу сматра да је већи део описа Константиновог сна у пророчишту плод панегиричареве маште.

²⁰ Paneg. 7. Више о овом догађају видети у С.У.М. Kerboul, *Constantin et la fin du monde antique*, Meyenne, 1993., 28-40

²¹ С.У.М. Kerboul, *нав дело*, 66

²² H. Jedin, *Opća povijest crkve*, II, Zagreb, 1995, 289 Хришћани ће 25. децембар као датум Христовог рођења почети да славе 354. године, а нека документа указују на 336. годину као зачетак прослављања. Sacramentum Christi nativitalis славило се у

Крипа и Констанса цезарима управо на овај дан.²³ О трајнијој везаности Константина Великог за култ Аполона преко празновања новог, рађајућег Сунца (Sol Invicti) сведочи проглас из 321. године којим овај владар Рима издаје наредбу да судови буду затворени 25. децембра ради „поштовања дана Сунца“²⁴ док његов војска, крећући у одсудни бој против Ликинија 325., са собом носи као заштиту Аполонове статуе.

Истовремено, Константин на једном крају Рима подиже хришћанске храмове а на другом поставља кипове мајке Кибеле и бога Сунца - (Sol Invictusa)- чија представа физички подсећа на самог Константина. Овакав однос Константина према различитим верама може се објаснити ранијим изједначавањем Христа са животодавним Сунцем – како Тертулијан наводи да су поједини хришћани његовог доба представљали свога Бога – какав је био култ Аполона. Није искључено да је Константин хришћанско знамење на небу уочи Милвијске битке усвојио као своје због демонстрације самог Сунца, тј. више малих „Сунашца“ како наводи Евсевије.²⁵ Непуних годину дана пре смрти а у оквиру прославе проречене тридесетогодишњице владавине, Евсевије на овај део подсећа, између осталог, Константина следећим речима које не указују на Христа већ Аполона:

„Неизрецива светлост која потиче од Свевишњег Бога, својим пламеном не допушта нам непосредно виђење његовог божанства. Око ње круже небеске војске, проглашавају Га Сувереном, Господом и Императором...“

...Црпећи из Његовог сјаја као из неисцрпног извора светлости, редови небројених анђела и архандела и хорови небеских духова блистају.

Док Божија Реч влада с њим на векове наш император од Бога вољен, који из тог божанског извора добија не знам које царске изливне, управља светом свих ових дугих година. . .

Уједињујући четири моћна цезара у слози и небеској љубави као четири коња квадриге он, узвишени ауриг, управља и води их по целој земљиној кугли: свуда присутан и надгледајући све.“²⁶

Као што смо на већ рекли у овом раду, представа Бога као аурига, кочијаша који управља упрегнутим коњима, карактеристична је само за соларне култове Аполона и Митре као и сви овде наведени цитати. Из овог Евсевијевог цитата очигледно је да је и сам Константинов биограф и панегиричар имао проблем у истицању онога што је хришћанско код самог Константина, очигледно не успевајући да раздвоји у свом схватању

Африци већ око 360., а крајем 4. столећа овај дан се празнује као датум Христовог рођења у Галији, Шпанији, Кападокији, Константинопољу, Сирији док Јерусалим и Египат овај дату прихватају тек 430. (Jedin, II, 290 nap. 67)

²³ Н. Lietzmann, *A History of the Early Church*, I-IV, vol. III, London, 1963.,154

²⁴ Theod. Cod., II, 8, 1

²⁵ Eusebius, *Vita Constantini*, 1, 30

²⁶ Eusebius, *De Laudibus Constantini*, Migne, PG XX, gl.1

хришћанско од нехришћанског. Из мноштва других, сличних примера описа хришћанског бога која налазимо у делима Тертулијана, Јустина Мученика, Евсевија и других потпуно је јасно да су ови велики оци ране цркве у својим делима поистовећивали Исуса са Сунцем називајући га „Сунцем правде“ што свакако ни у чему није битније мењало оно што јесте основа хришћанства али из чега је јасно уочљиво да ни ове велике личности нису успеле да се отресу снажног и још увек живог утицаја прехришћанских учења и култова.

Да резимирамо. Константин је дошао на власт као поклоник Аполоновог култа а непосредно пред крај живота, прослављајући тридесет година своје владавине, епископ Еусебије из Цезареје, његов лични биограф и панегиричар, написао је панегирик више у духу Аполонијском него у Хришћанском духу док се, судећи према појединим законским актима, само Константин никада није одрекао Соларног култа Аполона или Митре.

Nebojša Ozimić

CONSTANTINE THE GREAT AND APOLLO CULT

At the time of Constantine's advent to power, there were three solar cults that substantially influenced actions of the first Christian sovereign. The Apollo cult, taken over from Mesopotamia, reached Rome through Etruscans, when Augustus established it as an imperial religion. Aurelianus (274) did later the same with the cult of the Invincible Sun (Sol Invicti), which contained a mixture of Apollo and Mithras cults, diffused among Roman troops. Evident parallels between the Mithraism and the millennium and a half younger Christianity (both Mithras and Jesus were born on December 25 by virgins; they both propagated immortality of the soul to be deserved through ascetic, devoted life and the Communion taking in order to unite with God; both of them part from their twelve disciples and go to God; at the end, they were both resurrected), had been inducing confusion in Church Fathers of the II and III century, so that Justin, Tertulian and Clement of Alexandria, among others, referred to Jesus as Sun (of Justice, of Truth), having placed him shoulder to shoulder with Apollo and Mithras.

Thus, Eusebius persistently compared in his panegyrics Constantine the Great with Auriga, the charioteer, which was an exclusive symbol of Helios and Mithras. Also, Constantine himself had never stopped respecting the mentioned cults, either by building (in the first time) and restoring their temples, or by presenting himself with their insignia on coins, or by decreeing the day for the celebration of God of Sun. By reason of his great merits related to the institutionalization of the Church, Constantine was canonized, together with his mother Helen, as the holy equal of the Apostles, although he had remained the Apollo cult follower to the end of his life.

